

Deltidsarbeid – blir forskjellene utjevnet?

Kvinner har de siste 30 år utlignet mye av forskjellen med menn i hvor mange som er yrkesaktive. Tilsvarende utjevning har ikke skjedd i arbeidstid. 41 prosent av kvinner arbeider deltid, mot 13 prosent menn. Mange kvinner arbeider dessuten deltid over mange år. Kvinners yrkesvalg bidrar til forskjellene.

Helge Næsheim og
Ole Villund

Arbeidskraftundersøkelsen – AKU

SSBs arbeidskraftundersøkelser (AKU) er basert på intervjuundersøkelser av representative utvalg av befolkningen i alderen 15-74 år for å kartlegge deres tilknytning til arbeidsmarkedet. De er lagt opp etter mønster fra internasjonale organisasjoner som ILO og Eurostat (EUs statistiske byrå) når det gjelder definisjoner og spørsmålsutforming, slik at man sikrer sammenliknbarhet.

I løpet av de 40 årene (1972–2012) som Statistisk sentralbyrå har gjennomført arbeidskraftundersøkelser (AKU), har det skjedd store endringer på arbeidsmarkedet. Et markert utviklingstrekk er veksten i kvinners yrkesdeltakelse målt ved sysselsettingsandeler. Forskjellen på menns og kvinners yrkesdeltakelse har minket vesentlig og er nå bare en fjerdedel av hva den var på 1970-tallet. På andre områder har det ikke skjedd en tilsvarende utjevning, for eksempel i andelen som jobber deltid og i yrkesvalg (som igjen kan påvirke deltidarbeid).

I denne artikkelen ser vi spesielt på deltidarbeid. Analysen er basert på bearbeiding av tall fra AKU og registerstatistikken over sysselsetting (se tekstboks). Spørsmålene som stilles, er om kvinner og menn har deltidarbeid i kortere perioder, eller om det er en mer varig tilpasning til arbeidsmarkedet, og om det er ulikheter mellom kjønnene. Muligheten for å jobbe deltid kan ha ført til at flere kvinner har kommet inn på arbeidsmarkedet, men et spørsmål er om dette varer ved, eller om det er en overgang til heltidsarbeid.

Høy deltakelse på arbeidsmarkedet for både kvinner og menn

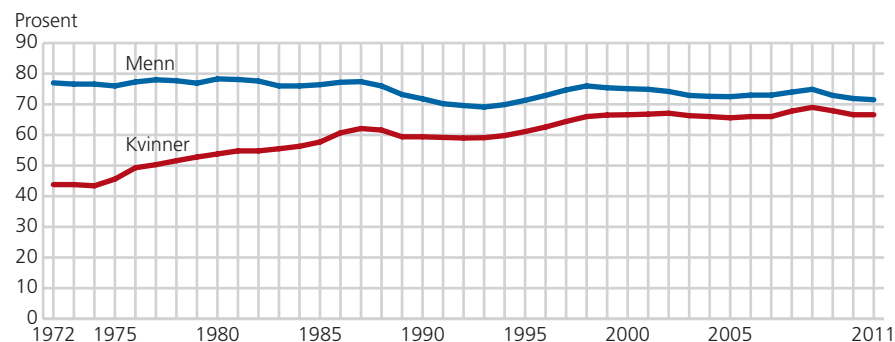
Sysselsettingen, det vil si andelen som har en inntektsgivende jobb, var 71,5 prosent blant menn og 66,6 prosent blant kvinner i 2011 ifølge AKU. Forskjellen mellom menn og kvinner var altså omtrent 5 prosentpoeng. På 1970-tallet var forskjellen rundt 30 prosentpoeng, på 1980-tallet rundt 20, og rundt 10 prosent på 1990-tallet. Som figur 1 viser, skyldes dette i all hovedsak sterk vekst i kvinners yrkesdeltakelse, mens menn samtidig har vist en svakt fallende andel i arbeid. Tallene forteller tydelig om økende likestilling på arbeidsmarkedet. Samtidig er det fortsatt store forskjeller på hvor mye kvinner og menn jobber – og hva de jobber med.

Helge Næsheim (t.v.) er samfunnsøkonom og seksjonssjef i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for arbeidsmarkedsstatistikk. (helge.nome.naesheim@ssb.no)

Ole Villund er matematiker og seniorstatistikkraadgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for arbeidsmarkedsstatistikk. (ole.villund@ssb.no)

Figur 1. Sysselsetting blant menn og kvinner. 1972–2011. Prosent

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Tre ganger så stor andel kvinner jobber deltid

Arbeidskraftundersøkelsen for 2011 viste at 41 prosent av sysselsatte kvinner og 13 prosent av sysselsatte menn jobbet deltid. Andelen som jobber kort deltid, var omtrent 17 prosent blant kvinner og omtrent 8 prosent for menn (figur 2). «Lang deltid» og «kort deltid» grupperes etter antall timer i uka (se tekstboks om begreper, side 26).

Mengden av arbeid måles ofte i utførte timeverk. I 1996 utførte kvinner til sammen nærmere 40 prosent færre timeverk enn menn. I 2011 var forskjellen i underkant av 30 prosent. Forskjellen i antall timer er altså atskillig større enn forskjellen på hvor stor andel av menn og kvinner som har en jobb. I 1996 jobbet menn over 9 timer mer per uke enn kvinner, i 2011 7 timer mer. Over 86 prosent av sysselsatte menn jobbet heltid, mens omtrent 59 prosent av sysselsatte kvinner jobbet heltid i 2011 (AKU).

Deltidsandelen etter aldersgrupper viser et klart felles mønster. Både for kvinner og menn er deltidsandelen klart høyest blant de yngste og eldste. Blant de yngste har mange deltidsarbeid ved siden av skolegang, mens deltid blant de eldste gjerne er knyttet til helsesituasjon og pensjon.

Samtidig finner vi klare kjønnsforskjeller også blant de yngste og eldste. For de yngste skyldes dette at menn raskere slutter i utdanning og går over i jobb, mens kvinner altså i større grad forsetter å studere i lengre tid med deltidsarbeid ved siden av. I aldersgruppen 30-54 år ser vi at det både blant kvinner og menn er en ganske stabil andel som jobber deltid, noe høyere blant kvinner i de årene det er vanligst med omsorg for småbarn. Her er deltidsandelen blant kvinner vel fire ganger høyere enn blant menn.

Figur 3 viser deltidsandeler for kvinner og menn i ulike aldersgrupper for året 2012. Arbeidskraftundersøkelsene gir ikke mulighet for å følge individene over flere år siden de som deltar i undersøkelsen, bare intervjues over en periode på to år. Dette kan vi imidlertid gjøre ved å bearbeide tall fra den registerbaserte sysseilsettingsstatistikken.

Hvem blir værende i deltid?

Vi har fulgt de som var ansatt, i hvert år fra 2000 til 2010. De som hadde jobb i alle årene, har vi delt i to hovedgrupper. Den ene er de som hadde en heltidsjobb i utgangsåret, og den andre er de som hadde en deltidjobb dette året.

For begge grupper har vi sett på hvor mange som i tiårsperioden 2000-2010 hadde deltidsarbeid i mer enn fem av årene.

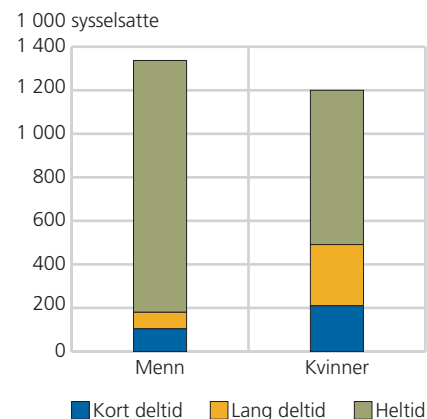
Av dem som hadde deltidjobb i 2010, var det 52 prosent som hadde mer enn fem år med deltid i tiårsperioden. Blant kvinner var andelen nesten 60 prosent, mens for menn var den bare rundt 25 prosent.

Når vi ser på alle som hadde heltidsjobb i 2010, var det bare 4 prosent som hadde mer enn fem år med deltid i tiårsperioden, men det var

Om statistikken

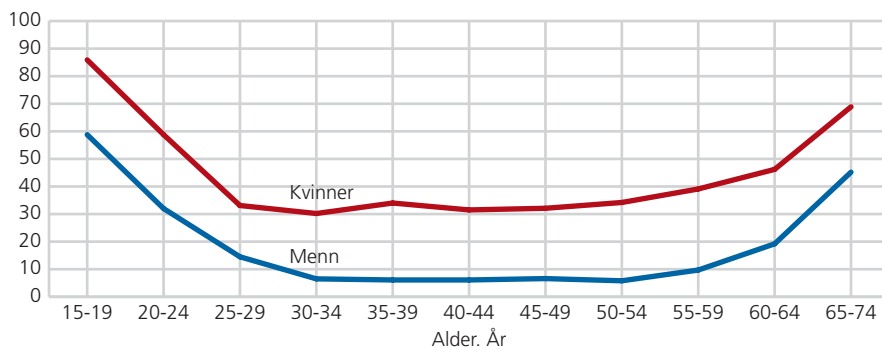
SSBs arbeidskraftundersøkelser (AKU) er basert på intervjuundersøkelser av representative utvalg av befolkningen 15-74 år for å kartlegge deres tilknytning til arbeidsmarkedet. De er lagt opp etter mønster fra internasjonale organisasjoner som ILO og Eurostat (EUs statistiske byrå) når det gjelder definisjoner og spørsmålsutforming, for å sikre sammenliknbarhet.

Figur 2. Sysselsatte menn og kvinner, etter avtalt arbeidstid. Antall i 1 000 personer. 2011

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. Andel menn og kvinner som jobber deltid, av ansatte i alt for hver aldersgruppe. Årsgjennomsnitt for 2012. Prosent

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Viktige begreper

Avtalt arbeidstid betyr antall arbeidstimer i uka som den ansatte ifølge arbeidskontrakten skal være på arbeid. Eventuelt fravær fra arbeidet på grunn av sykdom eller ferie skal ikke trekkes fra, og overtid som ikke er fast avtalt, skal ikke legges til. For ansatte med avtale hvor timetallet varierer fra uke til uke, for eksempel som en følge av skift- eller turnusordning, eller uten noen arbeidstidsavtale, samt for selvstendige og familiearbeidere, regnes gjennomsnittlig arbeidstid for de siste fire ukene.

Heltid og deltid gjelder avtalt ukentlig arbeidstid. Arbeidstid på 37 timer og mer er heltid, det samme er arbeidstid på 32-36 timer i yrker hvor det regnes som heltid. Deltid er avtalt arbeidstid under 32 timer, og arbeidstid på 32-36 timer i yrker hvor dette ikke er heltid.

I en del statistiske tabeller er deltid gruppert i «kort deltid» (fra 1 inntil 20 timer per uke) og «lang deltid» (20 timer eller mer).

I den registerbaserte sysselsettingsstatistikken finnes ikke opplysninger om hva som regnes som normale heltidstimetall i hvert yrke. Når vi grupperer arbeidstid i registerdata, brukes derfor en enklere definisjon: 30 timer per uke eller mer regnes som heltid.

igjen klare kjønnsforskjeller. Blant kvinner var denne andelen mer enn 8 prosent. Blant menn jobbet under 2 prosent mer en fem år i deltidstilling (se tekstboks om begreper).

Flere kvinner med høy utdanning kan utjevne forskjeller

Sysselsetting blant høyt utdannede er gjerne høyere enn for lavt utdannede. Dette gjelder begge kjønn. Hvor stor betydning har dette for andelen som jobbet deltid i mer enn fem år i perioden 2000-2010, og var det forskjeller mellom kjønnene?

Blant kvinner som startet med deltid og hadde grunnskole- eller videregående utdanning, jobbet henholdsvis 66 og 62 prosent mer enn fem år deltid. De tilsvarende tallene for kvinner med henholdsvis kort og lang (mer enn fire år) høyere utdanning var 48 og 34 prosent. For menn var forskjellene i antall år med deltid mye mindre mellom utdanningsnivåene. Og selv blant menn med bare grunnskoleutdanning hadde en lavere andel mer enn fem år med deltid, jamført med kvinner med lang høyere utdanning.

For dem som jobbet heltid i 2000, får vi derimot et noe annet bilde. Også her er det slik at forskjellene i utdanningsnivå blant kvinner betyr mye mer enn blant menn når det gjelder antall år man arbeider deltid. Men her er det slik at kvinner med høyere utdanning har en lavere andel med mer enn fem år deltid enn menn med utdanning på grunnskolenivå eller videregående skole. Siden utdanningsnivået blant kvinner øker mer enn blant menn, kan dette trekke i retning av at vi i framtiden kan få en viss utjevning av forskjellene mellom kvinner og menn også når det gjelder andelen som arbeider heltid.

Hvorfor jobber egentlig noen deltid?

Rent økonomisk har deltidsarbeid noen opplagte negative konsekvenser for den enkelte. Man får selvsagt lavere inntekt enn om man arbeider heltid. Men i tillegg vil det å arbeide deltid over mange år også bety lavere utbetalinger om man senere kommer i en situasjon hvor man har krav på dagpenger, er arbeidsledig, eller har krav på en ytelse som for eksempel uføretrygd. Selvsagt vil det også bety noe lavere alderspensjon om man har mange år med deltid.

Det er naturligvis ikke bare ulemper med deltidsarbeid. Det gir fremfor alt tid til andre aktiviteter enn lønnet arbeid. For unge vil dette typisk være å ha tid til å gjennomføre utdanning. I livsfasen hvor man har barn boende hjemme, vil en del foreldre ønske å ha mer tid til rådighet for å følge opp barna. For mange eldre setter egen helse eller eventuelt omsorg for ektefelle begrensninger i hvor mye man ønsker av lønnet arbeid.

Beslutninger om egen arbeidstid vil i tillegg for mange skje i forhold til ektefelles eller samboers arbeid. Dessuten kan man ikke uten videre regne med å få presis den arbeidstiden som man selv ønsker. Både menn og kvinner er avhengig av hvilke jobber arbeidsgiverne søker folk til.

Det er skrevet en god del om dette temaet. For eksempel diskuterer Svalund (2011) ufrivillig deltid spesielt, og finner at kvinner i større grad synes å være i en fastlåst situasjon. Kjelstad og Nymoen (2004) ser nærmere på årsaker til deltid, både selvvalgt og ufrivillig. Deres konklusjon er at årsakene til deltid er mer sammensatt for kvinner enn for menn.

I en nyere artikkel tar de samme forfatterne for seg to ulike forklaringsmodeller: jobben versus den sysselsatte (Kjelstad og Nymoen 2012). De finner størst forskjell mellom menn og kvinner i frivillig lang deltid. Kort frivillig deltid er mer preget av behovet for fleksibel arbeidskraft med lavere kompetansenivå. Deres analyse peker på at ufrivillig deltid er mer utbredt blant kvinner.

Næsheim og Lohne (2003) peker på en del grunner til at arbeidsgivere etterspør folk til deltidsjobber. Det kan være små virksomheter som har en del oppgaver hvor det ikke trengs en person på heltid for å få dem utført. I noen virksomheter har man åpningstider som gjør at det ikke passer at alle kan jobbe heltid. Innenfor helse- og sosialsektoren har man tilpasset bruken av arbeidskraft ut fra at svært mange kvinner har hatt ønske om deltid.

Tradisjonelle forskjeller i arbeidstid og yrker mellom kvinner og menn synes dermed å være tungt fundert i produksjonssystemer og arbeidstidsordninger i ulike næringer og yrker. Registerbasert sysselsettingsstatistikk for 2011 viste at det er store forskjeller mellom kvinner og menn etter hvilke næringer de jobber i. I pleie- og omsorgsnæringen var over 86 prosent av de sysselsatte kvinner. I industribedrifter var mindre enn en fjerdedel kvinner. I bygge- og anleggsvirksomhet var kun 8 prosent av de sysselsatte kvinner (registerbasert sysselsettingsstatistikk).

Dette er med på å bidra til at i 2001 svarte rundt 115 000 i arbeidskraftundersøkelsene at de ønsket en lengre arbeidstid enn den de har. Av disse var det 70 000 som også aktivt hadde forsøkt få slikt arbeid uten at de hadde lyktes.

Tilnærming på sikt?

Kvinner har gjennom mange år nærmet seg menn når det gjelder det å delta i arbeidslivet. Men fortsatt er det slik at kvinner i mye større grad enn menn arbeider deltid. Blant kvinner synes også deltidsarbeid å være en vanlig tilpasning til arbeidsmarkedet over tid. Blant menn pågår deltidsarbeid for de fleste over en kortere periode.

Det at stadig flere kvinner i dag velger høyere utdanning, og at høyere utdannet arbeidskraft i større grad arbeider mer heltid, tilsier at man på sikt vil få en tilnærming mellom kvinner og menn. Men om kvinnene fortsatt velger typisk kvinnedominerende utdanninger og senere yrker, vil utjevningen mellom kvinner og menn gå tregere.

Registerbasert sysselsettingsstatistikk

Artikkelen baserer seg en undersøkelse hvor det er koblet sammen og analysert data som allerede er samlet inn og bearbeidet. Hovedkilden er data brukt til den offisielle registerbaserte sysselsettingsstatistikken. Vi gjennomførte altså ikke en egen spørreundersøkelse, men gjenbrakte data som kommer fra ulike administrative registre.

Resultatene fra undersøkelsen ble levert som en del av en større utredning for Likestillingsutvalget, et offentlig utvalg for likestillingspolitikk med utgangspunkt i livsløp, etnisitet og sosioøkonomisk klasse. Målet med utredningen var å legge grunnlaget for en helhetlig og kunnskapsbasert likestillingspolitikk. Mandatet nevnte spesielt registerdata som en viktig informasjonskilde. Utvalget ble opprettet i 2010 og la fram sin utredning for Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet i 2012.

Hovedkildene for sysselsettingsinformasjon er arbeidstakerdata fra NAV samt lønns- og likningsdata fra Skatteetaten, mens andre registre brukes for å hente tilleggsinformasjon, for eksempel om utdanning.

Statistikken for sysselsetting gjelder bosatte 15-74 år og gjelder for 4. kvartal hvert år. Telleenheten er personer. I de tilfellene der en person har flere jobber, er det valgt ut en hovedjobb. For ansatte som er rapportert til Aa-registeret (NAV's arbeidstakerregister) har vi informasjon om avtalt arbeidstid, antall timer per uke.

Til oppdraget valgte vi ut bosatte i alderen 15-56 år som har vært sysselsatt hvert år i perioden fra og med 2000 til og med 2010, til sammen 1 094 846 personer. Av disse jobbet 245 329 deltid i 2000.

For å sammenlikne grupper bruker vi informasjon fra registrene: kjønn, alder, utdanning, landbakgrunn og arbeidstid i startåret. Ved å koble sammen data fra flere år beregnet vi antall ganger med deltidsjobb i perioden 2000-2010. Disse beregningene sier ikke noe om rekkefølgen på når man har deltid eller heltid i perioden, for eksempel om man er på vei ut av eller inn i arbeidsmarkedet.

Vi bruker data som kun gjelder for en referanseuke i 4. kvartal hvert år. Når en person for eksempel jobber deltid «to år på rad» er det ikke helt riktig å si «to år med deltid» fordi strengt tatt vet vi ikke om arbeidstiden har vært konstant i perioden.

Referanser

Arbeidskraftundersøkelsen: (www.ssb.no/aku)

Arbeidskraftundersøkelsen, yrkesfordeling: (www.ssb.no/yrkeaku)

Kjelstad, R. og Nymoen E.H. (2004): *Kvinner og menn i deltidsarbeid*, Rapport 2004/29, Statistisk sentralbyrå.

Kjelstad, R. og Nymoen E.H. (2012): «Part-time work and gender: Worker versus job explanations», *International Labour Review*, Vol. 151 (2012), No. 1-2.

Lønnsstatistikk, alle ansatte: (www.ssb.no/lonnansatt)

Registerbasert sysselsettingsstatistikk: (www.ssb.no/regsyst)

Svalund, J. (2011): *Undersysselsetting og ufrivillig deltid*, FAFO-rapport 2011:34.

Næsheim H. og Lohne Y. (2003): *Kartlegging av bruken av deltid i arbeidslivet*, Rapport 2003/22, Statistisk sentralbyrå.